

บทที่ 1

ความเป็นมาและปัญหาของนิยายโยคจาร

ศาสนาพุทธนิยายโยคจารเกิดขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 8 โดยพระไมเตรนาถ (หรือ พระอารยเมตไตรย์) แต่ได้รับการเผยแพร่เป็นที่รู้จักโดยอสังคะ ศิษย์ของพระไมเตรนาถ และเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องในยุคของวสุพัณธุ สติรมติ ทินนาคะ และธรรมกิริติ ตามลำดับ วสุพัณธุเป็นน้องชายของอาจารย์อสังคะ เดิมท่านเลื่อมใสในนิกายสรวาสติวาทินและเสาตราณติกะ ต่อมาได้รับการอบรมสั่งสอนจากพี่ชายจนเกิดความเลื่อมใสในมหายานและตั้งปณิธานที่จะเผยแพร่ปรัชญาโยคจาร ส่วนสติรมติและตินนาคะเป็นศิษย์สายตรงของวสุพัณธุ ต่างเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในมหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดในอินเดีย โดยเฉพาะตินนาคะเป็นพระที่เชี่ยวชาญในการใช้เหตุผลปลงล้างความคิดของพราหมณ์ เป็นผู้สร้างระบบตรรกะแบบพุทธที่ได้รับการยกย่องและกล่าวขานไปทั่ว ยุคของตินนาคะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 9-10) ถือเป็นยุคทองของสำนักโยคจาร และเป็นยุคทองของมหายาน โดยรวม

จุดกำเนิดของนิยายนี้มาจากการยอมรับว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่เกิดออกมาจากจิต สิ่งที่เราารู้ได้ก็เพราะจิตเป็นตัวสร้าง ดังนั้น ความจริง ความรู้ ตลอดจนความหลุดพ้นจึงเริ่มต้น ดำเนินไป และจบลงที่จิตทั้งสิ้น ไม่เกี่ยวกับวัตถุภายนอก ถ้าปราศจากจิตแล้ววัตถุภายนอกเป็นที่รับรู้ไม่ได้ ดังนั้นในยุคแรกของโยคจาร (อสังคะถึงสติรมติ) จึงยอมรับว่า จิตคือความจริงแท้เพียงอย่างเดียว ความจริงอื่นนอกจากจิตไม่มี ส่วนในยุคหลัง (ตินนาคะ-ธรรมกิริติ) ปราชญ์ท่านเริ่มคลายความสนใจในประเด็นทางอภิปรัชญา หันมาให้ความสำคัญกับทฤษฎีความรู้และตรรกศาสตร์ มีการยอมรับความจริงภายนอกบางอย่างว่ามีสวลักษณะ (แก่นแท้) ในตัวเอง แต่กระนั้นโดยภาพรวมก็ยังถือว่าทุกสิ่งเป็นมโนภาพที่จิตสร้างขึ้น วัตถุภายนอกที่เรารับรู้เป็นมายาภาพไม่มีเนื้อหาความจริง

จิตในสำนักโยคจารเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอาลยะ อาลยะมีบทบาทหน้าที่ซับซ้อนมาก ในด้านหนึ่งมันมีบทบาทเป็นวิญญูณมูลฐานที่คอยรองรับวิบากกรรม แต่ในอีกด้านกลับเป็นจิตที่สัมพันธ์กับการหลุดพ้น (หรือโพธิปัญญา) ทั้งสองด้านต่างเป็นจิตเดียวกันแต่ทำหน้าที่ตรงข้ามกัน การยอมรับว่าจิตหรืออาลยะเท่านั้นที่มีอยู่ ก่อให้เกิดปัญหาตามมาว่า จิตมีอยู่อย่างไร และจิตเป็นภาวะสากลหรือไม่ จากการศึกษาข้อความในหนังสือหลายเล่มพบว่า ปราชญ์หลายท่านเชื่อว่า จิต (อาลยะ) ในสำนักโยคจารมีสภาพเหมือนกับภาวะสากลที่เรียกว่า พรหมัน ในศาสนาฮินดู

จักรวาลในทัศนะของนิกายโยคจารประกอบด้วยสิ่งเดียว สิ่งนี้นิกายนี้เรียกว่า จิต (Mind) ทัศนะดังกล่าวนี้ภาษาปรัชญาเรียกว่า เอกนิยม (Monism) ... สำหรับนิกายโยคจาร ร่างกายแขนขาของเราจะมีไม่ได้ถ้าไม่มีจิต ทรัพย์สินสมบัติบ้านเรือนของเราจะมีไม่ได้หากไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เมื่อทอนลงจนถึงที่สุดแล้วก็คือผลผลิตของจิตนั่นเอง จักรวาลนี้จึงมีเพียงจิตกับผลผลิตของจิต (Mind and manifestations of Mind)¹

ในการทำงานเดียวกัน ประโยคที่ยอมรับว่าอาลยะอยู่ในภาวะเหมือนกับพรหมนั้นมักจะปรากฏออกมาจากผู้ศึกษาปรัชญาอินเดีย โดยเฉพาะจากคัมภีร์อุปนิษัท

เราอาจจะกล่าวได้ว่า มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าโยคจารก็ยอมรับวิญญาณสมบูรณ์ หรือ อัคตาสากล นอกจากอัคตาของแต่ละคนและมโนคติของอัคตานั้นๆ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น นั้น อีกนัยหนึ่งมีข้ออธิบายอีกว่า ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป้าหมายของชีวิตมนุษย์นั้นผูกพันอยู่กับภาวะสัมบูรณ์ ไม่ใช่ศูนย์ ซึ่งเป็นภาวะตรงกันข้าม และเป็นไปตามพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน²

การกล่าวว่าจิตอยู่ในสภาพเหมือนกับพรหมนั้นก็มีหลักฐานสนับสนุนได้แน่นอนจากประวัติศาสตร์อินเดีย ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาฝ่ายมหายานกับพราหมณ์สมัยพระเวทมีการแข่งขัน ได้ตอบทางความคิดกันเรื่อยมาหลายศตวรรษ ต่างฝ่ายต่างก็ประยุกต์หลักธรรมในส่วนที่รับได้ของกันและกัน เพื่อใช้เรียกศรัทธาจากประชาชนให้หันมาเลื่อมใสศรัทธา ดังนั้น ถ้าอาลยะจะมีสภาพเหมือนกับพรหมนั้นก็เป็นไปได้ในแง่ของประวัติศาสตร์ แต่สภาพที่เหมือนกันนั้นจะเป็นสภาพเดียวกันหรือไม่ คงจะต้องอาศัยการศึกษาวิเคราะห์ความมีอยู่ของอาลยะให้ชัดเจนเสียก่อนจึงจะสรุปได้

ทั้งนี้ปัญหาใหญ่ที่จะเกิดขึ้นจากการยอมรับว่าอาลยะเหมือนกับพรหมก็คือ อาลยะในสำนักโยคจารจะเสี่ยงต่อการเข้าใจว่ามีอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร หรือมีอยู่แบบสนับสนุนอัคตา ซึ่งถ้าการวิเคราะห์ความมีอยู่ของอาลยะได้ข้อสรุปในตอนท้ายว่าอาลยะเที่ยงแท้ถาวรหรือสนับสนุนอัคตาแล้ว

¹ สมถรรพมท. พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 107-108.

² สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สารัตถะปรัชญาอินเดีย (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2531), หน้า 70.

จะส่งผลให้เราไม่อาจยอมรับให้อาลยะเป็นหลักธรรมในทางพุทธศาสนาได้เพราะขัดกับกฎไตรลักษณ์ที่ว่าสรรพสิ่ง (รวมทั้งจิต) ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีแก่นสารตัวตน

ถ้าจะพิจารณาโดยกว้างๆ ในมติของฝ่ายฮินดู หรือที่เรียกว่าพราหมณ์ อันเป็นศาสนาที่คู่เคียงกัน มากับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือมติของพวกเวทานตะแล้ว ก็จะพบว่าได้แสดงแนวแห่งความรอดพ้นไว้โดยนัยที่ไม่แตกต่างจากพุทธศาสนาไปเท่าใดนัก แม้เขาจะได้บัญญัติสิ่งนั้นว่า อาตมัน ก็ยังแสดงลักษณะซึ่งคล้ายคลึงกับพระนิพพานเป็นอันมาก จะผิดกันก็เพียงเล็กน้อยในการที่ฝ่ายนั้นได้แยกถือความรอดพ้นนั้นขึ้นเป็นตัวเป็นตน ในเมื่อฝ่ายพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธโดยสิ้นเชิง³

ดังนั้น การวิเคราะห์ความมีอยู่ของอาลยะจึงเป็นการสร้างความชัดเจนว่า อาลยะในปรัชญาโยคจารเป็นพัฒนาการทางความคิดของชาวพุทธอย่างไร ซึ่งการจะไปสู่ข้อสรุปนั้นได้จำเป็นที่เราจะต้องเริ่มจากการพิสูจน์ว่าอาลยะมีอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวรหรือไม่ รวมทั้งอาลยะสนับสนุนอตตาทหรือไม่ เพราะทั้งสองข้อนี้จัดเป็นความแตกต่างระหว่างพรมันและนิพพานที่เราสามารถใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินอาลยะได้

แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ และสมมติฐาน

แนวทฤษฎีของสำนักโยคจารเน้นหนักในเรื่องการตระหนักรู้ในจิต ถือว่าจิตเท่านั้นที่มีอยู่ ไม่มีวัตถุใดที่รับรู้ได้โดยไม่ต้องอาศัยจิต ฉะนั้นการมีอยู่หรือไม่ของวัตถุจึงไม่ใช่เรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่ความรู้แจ้งหรือความหลุดพ้น การยอมรับจิตทำให้เกิดการศึกษาวิญญาณอย่างจริงจัง และนำไปสู่การจำแนกวิญญาณออกเป็นแปดประเภท โดยนับอาลยะ (ในบทบาทของวิญญาณ) เป็นวิญญาณตัวสุดท้ายแต่สำคัญที่สุด วิญญาณทั้งแปด ได้แก่ กลุ่มวิญญาณทางประสาทสัมผัส ๕ (จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย) มโนวิญญาณ กลียภูมโนวิญญาณ (มโนส) และอาลยวิญญาณ เมื่ออาลยะเป็นทั้งวิญญาณและจิต จึงเกิดความสับสนว่า เราควรจัดอาลยะเป็นวิญญาณตัวหนึ่ง หรือควรถือว่าอาลยะเป็นจิต โดยรวมทั้งหมด

³ พุทธทาสภิกขุ, นิพพาน – จุดหมายปลายทางของชีวิต (กรุงเทพฯ: อตัมโมโย, มปป.), หน้า 20.

ความสับสนเรื่องวิญญาณจะเป็นประเด็นแรกที่ได้รับการศึกษา ซึ่งในสมมติฐานของผู้วิจัยเห็นว่า อลย-
วิญญาณเป็นแก่นของวิญญาณย่อยที่เหลือทิ้งเจ็ด

ยิ่งกว่านั้น การวิเคราะห์ความมีอยู่ของอลยก็เพื่อมุ่งความชัดเจนในการตัดสินใจว่าอลย
เป็นมโนทัศน์ของพุทธหรือพราหมณ์ ซึ่งผู้วิจัยมีสมมติฐานในเบื้องต้นว่าอลยเป็นมโนทัศน์ของพุทธ
เพราะอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เมื่อยึดถือ และ ไม่มีตัวตน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามโนทัศน์ “อลย” และมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความมีอยู่ของอลยทั้งแบบขณิกภาพและสุญญตา
3. เพื่อศึกษาธรรมชาติของวิญญาณ จิต และวัตถุ

ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสำคัญกับเอกสารปฐมภูมิที่เป็นพระสูตรของฝ่ายมหายานสอง
ฉบับ คือ ลังกาวตารสูตรและคัมภีร์มหายานสรัท โศตปาทศาสตร์ (The Awakening of faith) ส่วน
เอกสารทุติยภูมิได้แก่ หนังสือที่ผู้ทรงคุณวุฒิเขียนถึงสำนักโยคจารไว้โดยเฉพาะทั้งภาษาไทยและภาษา
อังกฤษ แต่ในส่วนของกรวิเคราะห์ความมีอยู่ของอลย จำเป็นที่จะต้องใช้อีกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิเขียน
ถึงปรัชญาอินเดียทุกระบบ ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ รวมทั้งข้อมูลเรื่องจิตหรือพระอภิธรรมของฝ่าย
เถรวาทเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบระบบความคิดกับ
ฝ่ายเถรวาทมีจุดมุ่งหมายเพียงเสนอให้เห็นหลักการพุทธดั้งเดิมตามพุทธวจนะ ไม่ได้เปรียบเทียบเพื่อคัด
เลือกความถูกต้องหรือเหมาะสม สำหรับขั้นตอนการวิจัยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็นบทต่างๆ ดังต่อไปนี้

(1) บทที่ 2 ว่าด้วยธรรมชาติของวิญญาณ จิต และวัตถุ เป้าหมายคือทำความเข้าใจกับ
มโนทัศน์ “อลย” และวิญญาณตัวอื่น แก้ปัญหาความสับสนในเรื่องจิตกับวิญญาณ

(2) บทที่ 3 ว่าด้วยการวิเคราะห์ความมีอยู่ของอลย ซึ่งจะแบ่งออกเป็นสามตอน ตอน
แรกจะกล่าวถึงแนวคิดขณิกภาพ ตอนที่สองกล่าวถึงโลกุตตรจิต และตอนที่สามกล่าวถึงแนวคิดเรื่อง
นิพพาน (สุญญตา)

(3) บทส่งท้ายว่าด้วยข้อเสนอแนะกับแนวคิดที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป